

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 563

Title: *Adhyatma*
Ramayana

Adhyatma

अध्यात्म रामायणम्

Incomplete.

563

:	Adhyātma Rāmāyaṇa	:	Title
:	:	:	Author
:	:	:	Editor
:	:	:	Year, Vols.
:	:	:	Publisher
563	:	:	Remarks

अ. रा. किं. श्रीगणेशायनमः श्रीमहादेव उवाच ततः सलक्ष्मणो रामशनेः पंपासरस्तटं आगत्य सरसां त्रिघट्टाविस्मयभाययो १
 कोशमात्रं सुविस्तीर्णं मगाधमलशंबरं उत्फुल्लं बुजं वल्हारकुमुदोत्पलमंडितं २ हंसकारं उवाकीर्णं चक्रवाकादिशोः
 १ को भितं जलकुक्कुटयो यष्टिकौ च नादोपनादितं नानापुष्पलताकीर्णं नानाफलनगावृतं सतां मनः स्वात्मानं पश्य किं जलक
 वासितं ४ तत्रोपस्पृश्य सलिलं पाल्वाश्रमहरं विभुः सानुजसरसस्तीरि शीतलेन पथाययो सप्यमूकगिरेः पार्श्वे गच्छतो रा
 मलक्ष्मणो धनुर्बाणकरो दांतौ जगद्वल्कलमंडितौ पश्यंतौ विविधान्वृक्षान् गिरेः शोभां सुविक्रमो सुयावस्तु गिरेर्मु
 र्ध्नि चतुर्भिः सह वानरैः स्खित्वा ददर्श तौ यांता वारुरोह गिरेः शिरः भयादाह हनूमंतं कैतौ वारवरोसरे गच्छ जानीहि भ
 द्रं ते बटुर्भूत्वा द्विजाकृतिः वालिना प्रेषितो किं वामां हंतुं समुपागतौ ९ ताभ्यां संभाषणं कृत्वा जानीहि हृदयंतयोः यदि
 तस्य कौतुहलदयो रौ शौं कुरु कुराग्रतः साधुत्वेति तव क्रोभूरं वं जानीहि निश्चयं तथेति बटुरूपेण हनूमान् समुपागतः ११
 विनया विनतो भूत्वा रामं न त्वेदमब्रवात् कोयुवां पुरुष व्याधौ युवानो वारसंमतौ द्योतयंतौ दिशः सर्वाः प्रभयात्मात्करा
 विव युवां त्रैलोक्यकर्तारौ इति भाति मनोमम युवां प्रधानपुरुषौ जगत्प्रेतूजगन्मयो माययामानुषाकारौ चरंता विवली
 स्मि

गजा

१

उवा श्रीभारहरणार्थाय भक्तानां पालनाय च अवतीर्णा विवपरोचरंतौ क्षत्रियाकृती जगत्स्वितिलयो सर्वलीलया कर्तु
 मुद्यंतौ स्वतंत्रो धैरको सर्वहृदयस्त्वा विवेश्वरो नरनारायणो लोकैश्चरंता विति मेमतिः श्रीरामो लक्ष्मणं प्राह प
 र्येनं बटुरूपिणं शृणु शास्त्रमशेषेण श्रुतं नूनमनेकधा १८ अनेन भाषितं कृत्स्नं किंचिदपभाषितं ततः प्राह
 हनूमंतं राघवो ज्ञानविग्रहः अहंदाशरथी रामस्त्वयं मेलक्ष्मणो नुजः सीतया भार्यया सार्धं पितुर्वचनं गोरवात् २०
 आगतस्तत्र विपिने स्थितो हं दंडके द्विज तत्र भार्या हता सीतारक्षसा केन चिन्मम तामन्वेष्टुमिहायां तौ त्वं को वा क
 स्य वा वद बटुर्भूत्वा च सुग्रीवो नाम राजा स्तेवानराणां महामतिः चतुर्भिर्मित्रैः सार्धं गिरिर्मुर्धनितिष्ठति
 आताकनीयान् कुर्यान्निवालिनः पापचेतसः तेन निःकाशितो भार्यो हता तेनैव वालिना तद्भयादप्यमूकारव्यं
 गिरिमाश्रित्य संस्थितः अहं सूर्यावसचिवो वायुपुत्रो महामते हनुमान् नाम विख्यातो हं जनीगर्भसंभवः २५ तेन स
 ख्यं त्वया युक्तं सूर्याविणारघून्मम भार्यापहारिणं तेषां हंतुं सहायस्ते भविष्यति इदानीमिव गच्छाम आगच्छ यदि रोच
 ते श्रीरामः अहमप्यागतस्तेन सरव्यं कर्तुं कपीश्वरः सरव्युस्तस्यापि यत्कार्यं तत्करिष्याम्यसंशयः हनूमान्

अ. रा. कि.

२

स्वस्वरूपेण स्थितो राममथाब्रवीत् अवरोहममस्कंधोगच्छामः पर्वतोपरि यत्र तिष्ठति सुग्रीवो मंत्रिभिर्बालिनो भयात्
तथेति तस्या रुरोहस्कंधं रामो सलक्ष्मणः उत्पपात गिरेर्मूर्ध्नि क्षणादेव महाकपिः वृक्षछायां समाश्रित्य स्थितो तोरामल
क्ष्मणो हनूमानति सुग्रीवमुपागम्य कृतं जलिः व्येतुते भयमाया तोराजं श्रीरामलक्ष्मणौ शीघ्रमुत्तिष्ठ रामेण सर्वं
ते योजितं मया अग्निं साक्षिणमारोप्य तेन सर्वं द्रुतं कुरु ततोति हर्षात् सुग्रीवः समागम्य रघूत्तमं वृक्षछायां स्वयं धित्वा
विष्टराय ददौ मुद्रां हनूमानलक्ष्मणायादात् सुग्रीवाय च लक्ष्मणः हर्षेण महता विष्टाः सर्वे एवावतस्त्रिरे लक्ष्मणस्त्वत्र
शीत सर्वं रामवृत्तांतमादितः वनवासाभिगमने सीतारूपममेव च लक्ष्मणोक्तं वचः श्रुत्वा सुग्रीवो वाक्यमब्रवीत् ३८ अ
हं करिष्ये राजेंद्र सीतयाः परिमार्गणं सहाय्यमपि ते राम करिष्ये शत्रुघातिनः शृणु राममया दृष्टं किंचित् कथयाम्यहं
एकदामंत्रिभिः सार्धं स्थितो हं गिरिर्मूर्धनि विहाय सानीयमानां केनचित्प्रमदोत्तमा कौशंती रामरामेति दृष्ट्वा स्मान्पर्व
वतोपरि विमुच्याभरणान्याशुस्वोत्तरीयेण भामिनी निरीक्ष्याधुः परित्यज्य कौशंती तेन रक्षसा ४१ नीत्वा हं भूष

ग

णान्याशुगुहायामक्षिपं प्रभो इदानीमपि पथ्यत्वं जीनीहितं ववानवा इत्युक्तानीयमोरोयदर्शयामासवानरः विमुच्य रामस्तदृ
ष्ट्वा हासातेति मुहुर्मुहुः हृदि निक्षिप्य तत्सर्वं रुरोद प्राकृतो यथा आश्वास्य राघवं भ्राता लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् अचि
रणेव ते राम प्राथ्यते जानकीमुभा वानरेंद्र सहायेन हत्वा रावणमाहवे सुग्रीवो याह हे राम प्रतिज्ञां करवाणिते समरे रावणं
हत्वा तव दास्यामि जानकीं ततो हनूमान् प्रज्वाल्य तयो रग्निं समीपतः तावुभोराम सुग्रीवावगते साक्षिणितिष्ठति बाहुप्र
सार्य चालिं गृपरस्परमकल्मषो समीपे रघुनाथस्य सुग्रीवः समुपाविशत् उदंतं कथयामास प्रणयाद्रघुनाथके सर्वेभ्य
णुममोदंतं बालिनायकृतं पुरा मम पुत्रोऽथ मायावीनाम्ना परमदुर्मदः किं किं धांसमुपागत्य बालिनं समुपाकृत्य सिंह
नादेन महता बाली तु तदमर्षणः निर्ययो क्रोधताम्राक्षोजघान दृढमुष्टिना दुडावतेन संविभ्रोजगाम स्वगुहां प्रति अ
नुदुडावतं बालीमायाविनमहतथा ५१ ततः प्रविष्टमालोक्य गुहां मायाविनेरुषा बालीमाभाहतिष्ठत्वं बहिर्गच्छाम्यहं
गुहां इत्युक्त्वा विरयसगुहां मासमेकं निर्ययो मासादूर्ध्वं गुहाद्वारा निर्गतं रुधिरं बद्धु तदृष्ट्वा परितहांगोहतो बाली
तिदुःखितः गुहाद्वारं शिलामिकां निधाय गृहमागतः ततो ब्रुवन् ततो बाली गुहायां रक्षसाहतः तच्छ्रुत्वा दुःखिताः स

र्वमामनिष्ठं तमप्युतं रात्रौ भिषेचनं चक्रुः सर्ववानरमंत्रिणः शिष्टं तनुमयाराज्यं किंचित्कालमरिंदम ततः समागतौ वालीमामा
हपरुषं रुषा बहुधा भर्त्सयित्वा मां निजघानचमुष्टिभिः ततो निर्गत्य नगरादधावं परयाभिया देशान्सर्वान्परिभ्रम्य सप्य
मूकमुपागतः सषेः शापभयात् सोपि नायातीमं गिरिं प्रभो तदादिममभार्यास्वैस्वयं भुक्ते विमूढधाः अतो दुःस्वेन संतप्तो
हृतदारो हताश्रयः वसाम्यद्यभवत्यादं संस्पर्शोत्सुस्वितोऽस्म्यहं ६० मंत्रिदुःस्वेन संतप्तारमिराजीवलोचनः हनिष्यामि
ते वदेष्यं शीघ्रं भार्यापहारिणं इति प्रतिज्ञामकरोत्सुग्रीवस्य पुरस्तदा सुग्रीवोऽप्याहराजं इवालीवलवतांबली कथं हन्
निष्ठाति भवान्देवैरपि दुरासदं शृणुते कथयिष्यामि तद्वत्तंबलिनां वर ६३ कदाचिद्दुष्टिर्नाम महाकायो महाबलः कि
किं धाम गमद्गममहामहिषरूपधृक् युत्थाय वालिनं रात्रौ समाहूय तमीषणः तद्वत्तंबलिनां सो वाली परमकोपनः ६५
महिषं शृंगयोर्धत्वा पातयामास भूतले पादेनैकेन तत्कायमाक्रम्याथ शिरो महत् हस्ताभ्यां भ्रामयं छिंदे स्तौल्यित्वा
क्षिपद्भुवि पपात तच्छिरो राममातंगान् मसंनिधौ योजनात्यतितंतस्मान्मुनेराश्रममंडले रक्तवृष्टिः पपातो च्चेदं दृष्ट्वा ना
क्रोधमूर्च्छितः मातंगो वालिनं ग्राहयत्तं गतासि मे गिरिं इतः परं भग्नशिरामिष्यसि न संशयः एवं शप्तस्तदारभ्य भव्य

मूकं नयात्सो एतं ज्ञात्वा हमप्यत्र वसामि मयवर्जितः रामपश्य शिरस्तस्य दुंदुभेः पर्वतोपमं तत्क्षेपणे यदा राक्तः शक्तस्त्वं वालि
नो वधे ७१ इत्युक्त्वा दर्शयामास शिरस्तद्विरसंनिधौ दृष्ट्वा रामस्मितं कृत्वा पादांगुष्ठेन चाक्षिपत् दशयोजनपर्यंतं तद्भुतमिवाभवत्
साधुसाधितिसंप्राह सुग्रीवो मंत्रिभिः सह पुनरप्याह सुग्रीवो रामं भक्तपरायणं एते ताला महासाराः सप्तपश्य रघूत्तम एकैकं चाल
यित्वा सो निःपत्रं कुरुते जसा यदित्वमेकबाणेन विध्वा छिंदं करोषि चेत् हतस्त्वया तदा वाली विश्वासे मे प्रजायते तथेति धनुरा
दायसायकं तत्र संदधे विभेदचतदारामः सप्ततालान् महाबलः तालान्सप्तविनिर्भद्य गिरिं भूमिं च सायकः पुनरागत्य रामस्य त
णारे पूर्ववत् स्थितः ततो तिहर्षात्सुग्रीवो राममाहाति विस्मितः देवत्वं जगतां नाथः परमात्मानं संशयः मत्पूर्वकृतपुण्योद्येः संग
तोद्यमया सह ७२ त्वां भजंति महात्मानः संसारविनिवृत्तये त्वां प्राप्य मोक्षसचिवं प्रार्थयेहं कथं भवं दाराः पुत्रं धनं राज्यं सर्वं त्वं मय
याकृतं अतो हं देवदेवेश नाकांक्षेन्यत्प्रसीद मे आनंदानुभवं त्वद्य प्राप्तो हं भाग्यगो रवात् यदर्थं यतमनिन निधानमिव सप्तते अना
द्यविद्यासंसिद्धबंधनं छिन्नमद्यनः यत्तदानतपः कर्मपूर्तेष्टादिभिरप्यसौ न जीर्यते पुनर्दातुं भजते संसृतिः प्रभो त्वत्पाददर्शना
त्सद्यो नाशमेति न संशयः क्षणार्धमपि यच्चित्तं त्वं धियतिष्ठत्यचंचलं तस्याज्ञानमनर्थानां मूलं नश्यति तत्क्षणात् ८५ तत्ति
ष्ठतु मनो राम त्वयि चान्यत्र वासदा राम रामेति यद्वाणी मधुरं गायति क्षणं स ब्रह्महासुरापो वामुच्यते सर्वपातकेः न कांक्षे विज

यंरामनचदारसुरवादिकं भाकिरेवसदाकांक्षेत्यविबंधविमोचनी त्वन्मायाकृतसंसारस्त्वदंशोहंरघूत्तम त्वत्पादशक्तिमादिश्यत्रा
हिमांज्ञानसंकटात् पूर्वमित्रायुर्दासीनास्त्वन्मायाकृतचेतसः आसन्मेघभवत्पादस्यर्शनादेवराघव सर्वब्रह्मैवमेभातिक्रमि
त्रंकचमेरियुः ९० यावत्त्वन्मायायवदस्तावदुष्णविशेषता सयावदस्तिनाथनात्वंतावद्भवतिनान्यथा यावन्नानात्वमज्ञानात्ता
वत्कालकृतंभयं अतोविद्यामुपास्तेयःसांधेतमसिमज्जति मायामूलमिदं सर्वं पुत्रदारादिबंधनं अतोत्सारयमायां त्वंदासीत
वरघूत्तम त्वत्पादपद्माब्जितचित्तवृत्तित्वं नाम संकीर्तनमेववाणी त्वद्भक्तसेवानिरतौकरोमेत्वदंगसंगंलभतांमदंगं ९४ त्व
भूर्तिभक्तांस्वगुरुंश्चक्षुः पश्यत्वजस्त्रंसरणोतुकर्णः त्वज्जन्मकर्माणिचपादयुग्मं ब्रजत्वजस्त्रंतवमंदिराणि अंगानिते
पादरजोविमिश्रतीर्थानिबिम्बविहारायुकेतोः शिरस्त्वदीयंभवपद्मजोद्येजुष्टं पदंरामनमत्वजस्त्रं ९५ इति श्रीमद० रामायणेउमा
महेश्वरसंवादे किष्किंधाकांडे प्रथमोऽध्यायः १ श्रीमहादेवः इत्थं स्वात्मपरिधंगमुषिताशेषकिल्बिषं रामः सुग्रीवमालि
क्यसस्मितं वाक्यमब्रवीत् मायां मोहकरीतस्मिन्वितन्वन्कार्यसिधये सखेयदुक्तं यत्तस्मिन्मांसत्यमेव न संशयः किंतु लोकाविदिष्यति
मामेवं रघुनंदनं कृतवान् किं कपीद्रायसरयं कृत्वा मिसाक्षिणं इति लोकापवादो मे भविष्यति न संशयः तस्मादाहूय भद्रं ते गत्वा
युधायवालिनं बाणेनैकेन तं हत्वा राज्ये त्वामभिषेचये तथेति गत्वा सुग्रीवः किष्किंधोपवनेद्रुतं कृत्वा शब्दं महानादं तमाहूय तवालिनं

बाणेनैकेन तं हत्वा राज्ये त्वामभिषेचये तथेति गत्वा सुग्रीवः किष्किंधोपवनेद्रुतं कृत्वा शब्दं महानादं तमाहूय तवालिनं तद्भुत्वा भ्रातृ
निनदं रोषात्तामविलोचनः ६ निजं गामग्रहाद्वीक्ष्य सुग्रीवो यत्र वानरः तमापतंतं सुग्रीवः शीघ्रं वक्षस्यताडयत् सुग्रीवमपि मु
ष्टिभ्यां जुघान क्रोधमूर्धितः वाली नमपि सुग्रीवं एवं कुक्षौ परस्परं अयुध्येतामैरुक्ते यो दृष्ट्वा रोमोतिविस्मितः नमुमोच
तदा बाणं सुग्रीववधशंकया ततो द्रुद्राव सुग्रीवो वमन्नक्तं भयाकुलः वाली स्वभवनं यायात् सुग्रीवो राममब्रवीत् किं मां घा
तयसे राम शत्रुणा भ्रातरूपिणा यदि मज्जनं नैवांछा त्वमेव जहि मां विभो एवं मे प्रत्ययं कृत्वा सत्यवादी रघूत्तम उपेक्षसे
किमर्थं मां शरणागतवत्सल १२ श्रुत्वा सुग्रीववचनं रामः साश्रुविलोचनः आलिङ्ग्य मास्मभौ विस्वं दृष्ट्वा वामेव रूपिणो
मित्रघाति त्वमाशंक्य मुक्तवान्सायकं न हि इदानीमेव ते चिह्नं करिष्ये भ्रमशांतये गत्वा ह्यपुनश्चातुं हतं दृश्यसि वालिनं रा
मो हं त्वां शोभे भ्रातर्हं निष्यामि रिपुं क्षणात् १५ इत्याग्न्या ससुग्रीवं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् सुग्रीवस्य गले पुष्पमालाभामु
च्यपुष्पितां प्रेषयस्व महाभाग सुग्रीवं वालिनं प्राति लक्ष्मणस्तु तदा बध्वा गच्छेति साहरं प्रेषयामास सुग्रीवं सोऽपि ग
त्वा तथा करोत् पुनरप्यद्रुतं शब्दं कृत्वा वालिनमाहूयत् तद्भुत्वा विस्मितो वाली क्रोधेन महताहतः बध्वा परिकरं सम्यग्गम

अ. रा. कि.

नायोपचक्रमे गच्छंतं वालिनं तारागृहीत्वा निषेधतं नगंतव्यं त्वये दानं शंका मे वीव जायते इदानीमेव ते भग्नः पुनरायाति सत्त्वं
रः सहायो बलवांस्तस्य नूनं कश्चित्समागतः २९ वालीतामाह हे सुभूषणं काते व्येतुतङ्गता प्रिये करं परित्यज्य गच्छ गच्छामितं
रिपुं हत्वा शीघ्रं तमायास्ये सहायस्तस्य को भवेत् सहायी यदि सुग्रीवस्ततो हत्वोभयं क्षणात् आयामि माशुचः शूरः क
थं तिष्ठेद्गृहे रिपुं ज्ञात्वा प्याहूयमानं हि हत्वा यास्यामि सुंदरी २४ तारोवाच मत्तो न्यष्टुणुराजेंद्रश्रुत्वा कुरुयथोचितं आह मा
मंगदः पुत्रो मृगयायां श्रुतं वचः अयोध्याधिपतिः श्रीमान् रामो दाशरथिः किल लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया भार्यया सह
आगतो दंडकारण्यं तत्र सीता हता किल लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा मार्गमाणा यजानकी आगतौ शप्य मूकादिं सुग्रीवो न समा
गतः चकार तेन सुग्रीवः सर्व्वं चानलसाक्षिकं प्रतिज्ञां कृतवान् रामः सुग्रीवाय सलक्ष्मणः वालिनं समरं हत्वा राजानं
त्वं करोम्यहं इति निश्चित्य तौ यांतौ निश्चयं शृणुम द्वे चः इदानीमेव ते भग्नः कथं पुनरुपागतः ३० अतस्त्वं सर्व्वथा वै
रं त्यज सुग्रीवमानय यो वराज्ये भिषे च्याशुरा मंतं शरणं ब्रज पाहि मामंगदं राज्यं कुलं च हरिपुंगव इत्युक्त्वा श्रुत्वा त
रापादयोः प्राणिपत्यतं हस्ताभ्यां चरणौ धृत्वा रुरोद भयविह्वला तामालिङ्ग्य तदा वाली सस्नेहमिदमब्रवीत् स्त्रीस्वभा

गजानन

वादिभेदित्वं प्रिये नास्ति भयं मम रामो यदि समायातो लक्ष्मणेन स्वयं विभुः तदारामेण मे स्नेहो भविष्यति न संशयः रामो ना
रायणः साक्षादवतीर्णोऽस्मिन् प्रभुः भूभारहरणार्थं यश्रुतं पूर्व्वं मया श्रुते स्वपक्षः परपक्षो वानास्ति तस्य परात्मनः ३५
आनेष्यामि गृहं साध्वी नत्वा तच्चरणं बुजं भजतो नु भजत्येष भक्तिगम्यः परेश्वरः स्वयं यदि समायाति सुग्रीवो ह
न्मि तं क्षणात् यदुक्तं यो वराज्याय सुग्रीवस्याभिषेचनं कथमाहूयमानो हं युधाय रिपुणा प्रिये शूरो हं सर्व्वलोकानां
संमतः शुभलक्षणे भीतभीतमिदं वाक्यं कथं वाली वंदे त्विमे तस्माच्छोकं परित्यज्य तिष्ठ सुंदरि वेत्स्यमि ४०
एवमाश्वास्य तारो तौ शोचंती मश्रुलोचनां गतो वाली समुद्युक्तः सुग्रीवस्य वधाय सः दृष्ट्वा वालिनं मायां तं सुग्री
वो भीमविक्रमः उत्पपात गले बधः पुष्पमालः पतंगवत् मुष्टिभ्यां ताडयामास वालिनं सोपितं तथा अहन्वा
लोच सुग्रीवं सुग्रीवो वालिनं तथा रामं विलोक्य यत्नेन सुग्रीवो युयुधे बलि इत्येवं युध्यमानो तौ दृष्ट्वा रामः प्रता
पवान् बाणमादाय तूणीरो देदे धनुषि संदधे आकृष्या कर्णं पर्यंतं महरयो वृक्षरवंडगः निरीक्ष्य वालिनं सम्यक्
ह्यंत हृदयं हरिः उत्ससजो शानि समं महावेगं महाबलः ४५ विभेदसशरो वृक्षो वालिनः कंपयन्मही उत्पपात
महाशब्दं मुंचस निपपात ह तदा मुहूर्तनिः संशो भूत्वा चेतनमापसः ततो वाली ददर्श यैरामं राजा वलोचनं अनुरागः

व्यवामेन हस्तेनान्येन सायकं ॥ बिभ्राणं चीरवसनं जटा मुकुटधारिणं ॥ विशालवक्षसं भ्राजवनमाला विभूषितं ॥
 पानचार्वायतभुजं वनदूर्वादछविं ५० सुग्रीवलक्ष्मणाभ्यां च पार्श्वयोः परिसेवितं विलोक्य शनैः प्राह बाली रामं विगह्य
 न किं मया पकृतं रामतव येन हतोऽस्य हं राजधर्मो मविज्ञाय गहृतं कर्म ते कृतं वक्षस्व देति रोभत्वा त्यजतामयि सायकं
 यशः किं प्राप्स्यसे राचीरवत्सत्यसंगरः यदि क्षत्रियदायादो मनोर्विशसमुद्रवः युष्मं कृत्वा समक्षं मे प्राप्स्यसे तत्कलं तदा
 सुग्रीवेण कृतं किं ते मया वानकृतं किं रावणेन हता भार्या तव राम महावने सुग्रीवशरणं यातस्तदर्थमिति शुश्रुम
 वत राम न जानीषेम ह्यलं लोकविश्रुतं रावणं सकुलं बध्वा ससीतं लंकया सह आनयामि मुहूर्तांश्चाद्यदि चेच्छामिराघ
 व धर्मिष्ठ इति लोके स्मिन्कथ्यसे रघुनंदन वानरव्याधवधत्वा धर्मं कलप्स्यसे वद अभक्ष्यं वानरमांसं हत्वा मां किं क
 रिष्यसि इत्येवं बहुभाषंतं बालिनं राघवो ब्रवीत् धर्मस्य गोप्ता लोके स्मिंश्च रामि सशरासनः अधर्मकारिणं हत्वा
 सर्वमं पालयाम्यहं दुहिताभगिनी भ्रातुर्भार्या चैव तथा स्नुषा समायोरमते तासामेकामपि विमूढधीः पातकी स

तु विज्ञेयः सवध्यो राजभिः सदा ॥ त्वं तु भ्रातः कनिष्ठस्य भार्ययारमसे बलात् ॥ अतो मया धर्मविदा हतोऽसि वनगोचरः ॥ त्वं क
 पित्वा न जानीषेम हंतो विचरंति हि ॥ लोकं पुनानाः संचोरेतस्त्वां नानि भाषयेत् ॥ तच्छ्रुत्वा भयसंविग्नो ज्ञात्वा रामं रमाय
 त्ति ॥ बाली प्रणम्य रभसा इमं वचनमब्रवीत् ॥ राम राम महाभाग जाने त्वां परमेश्वर ॥ ६५ ॥ अजानता मया किंचिदुक्तं
 तत्क्षंतुमर्हसि साक्षात्त्वच्छरघातेन विशेषेण तवाग्रतः ॥ त्याजाम्यसूत्रमहायोगी दुर्लभं तव दर्शनं यन्नाम विवशो ग
 ह्नुन्मियमाणः परंपदं याति साक्षात्स एव त्वं मुमूर्षोर्मे पुरस्वितः देवजानामि पुरुषं त्वां श्रियं जानकीं शुभां रावणस्य
 वधार्थाय जातस्त्वं ब्रह्मणार्थितः अनुजानीहि मां राम यांतं त्वत्पदमुत्तमं मम तुल्यबलो बाल अंगदस्त्वं दमां कुरु
 विशालं कुरु मे राम हृदयं पाणिना स्पृश तथेति बाणमुत्सृत्य रामः पश्य र्श पाणिना त्यक्ता तद्वा नरं देहममरेदो भ
 वत्क्षणात् बाली रघूत्तमशिराभिहतो विमृष्टो रामेण क्षीतलकरेण सुखाकरेण सद्यो विमुच्य कपि देहमनन्यतः
 प्राप्त परं परमहंसगणोद्दुरापं ॥ ७२ ॥ ॥ इति श्रीम. रामायणे उमामहेश्वर. किष्किं धाकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

गजानन
७

स्थापितः पुरः॥ मन्यसे जीवमात्मानं जीवस्तर्हि निरामयः॥ न जायते न म्रियते न गच्छति न तिष्ठति॥ तस्मिन् पुमान्वाचो देवा
जीवः सर्वगतो व्ययः॥ एक एवाद्वितीयो यमाकाशवदलेशकः॥ नित्योज्ञानभयः शुद्धः सकथं शोकमहृति॥ तारो वाच॥
देहोचित्काश्चाद्ग्रासजिवोनित्यचिदात्मकः॥ दुःखदुःखादि संबंधः कस्य स्याद्रागे मे वदुः श्री राम उवाच॥ अ-
हंकारादि संबंधो यावद्देहेन्द्रियैः सह॥ संसारस्तावेद्यस्यादात्मनस्त्वविबेकतः॥ मिथ्यारोषितसंसारेण स्वयंचनि-
वर्तते॥ विषयाध्यायमानस्य स्वप्नेनार्थगमो यथा॥ अनाद्यविद्यासंबंधः स्तत्कार्यार्हा हंत ते तथा॥ संसारो पात्रको पि-
त्याग्नेष्टेषादि संकुलः॥ मनएव हि संसारो बंधश्चेव मनः शुभे॥ आत्मा मनः समानत्वमेत्यतस्तत्तत्तबंधभाक्॥ यथा वि-
शुद्धः स्फटिकोलल्ङ्गादिसमीपगः॥ तत्तद्वर्णयुगाभातिवस्ततो नास्ति रंजना॥ बुद्धीन्द्रियाणि सामीप्या दात्मन सं-
स्पृतिर्वलात्॥ आत्मस्वलिंगं तु मनः परिग्रहतदुक्तवान्॥ कामान् जुषन् गुणेर्वस्थः संसारे वर्तते वराः॥ आदौ मनो
गुणान्संप्लूढा ततः कर्मोप्यनेके धा॥ भुकूलोहित रुक्षानिमित्तयस्तत्समानजाः॥ एवं कर्मवशाज्जीवो भ्रमत्याभवन्न
संज्ञवं॥ सर्वोपसंहृतो जीवो वासनाभिः स्वकर्मभिः॥ अनाद्यविद्यावशातिष्ठत्यभिनिवेशतः॥ स्पष्टिका लेपुनः पूर्व

अ. रा. कि.

वा. मानसैः सह जायते पुनरप्येव पटियंत्रमिवावराः यदा पुण्यविशेषेण लभते संगतिं सतां मङ्गलानां तु शांतानां त
दमद्विषयामतिः मत्कथाश्रवणे आधादुर्लभा जायते ततः ॥ ततस्त्वं विज्ञानमनायासेन जायते सदाचार्यप्रसदिनवाक्या
र्थज्ञानतक्षणान् ३० देहेन्द्रियमनः प्राणाहं कृतिभ्यः पृथक्स्थितं स्वात्मानुभवतः सत्यमानं दात्मानमद्वयं ज्ञात्वा सद्यो
भवेन्मुक्तः सत्यमेवंमयोदितं एवंममोदितं सम्यक् आलोचयति यो निरां तस्य संसारदुःखानि न स्पृशंति कदाचन
त्वमप्येतन्मयोप्राक्तेमालोचयविशुद्धधीः न स्पृश्यते दुःखजालैः कर्मबंधादिमोक्षसे पूर्वजन्मनिते सुखकृतमद्व
क्तिरुत्तमा अतस्तव विमोक्षाय रूपं मे दर्शितं शुभे ध्यात्वा मद्रूपमनिशमालोचयमयोदितं प्रवाहयति तं कार्यं कुर्वन्
पिनलिप्यसे श्रीरामेणोदितं सर्वं श्रुत्वा तारातिविस्मिता देहोभिमानजं शोकं त्यक्तान त्वारघूत्तमे आत्मानुभवसंतु
ष्टा जीवन्मुक्ता बभूव ह सणसंगममात्रेण मोदिता परमात्मना अनादिबंधं न निर्हूय मुक्ता सापि विक्लमया सुग्रीवो
पि च तच्छ्रुत्वा रामस्यास्यात्समीरितं जहावा ज्ञानमखिलं स्वस्वचित्तो भवत्तदा ततः सुग्रीवमहिदेव रामेवानरपुंगवं
भातुज्येष्ठास्य पुत्रेण यदुक्तं सांपरायिकं ४० कुरु सर्वं यथान्यायं संस्कारादिममाज्ञया तथेति बलिभिर्मुख्येवानरेः परे

ग. जानन

णीयतं बालिनं पुष्पके क्षिप्त्वा सर्वराजोपचारकैः मेरिदुंदुभिनिर्घोषैर्ब्रह्ममंत्रिभिः सह ॥ यूथेपैर्वानरैः पौरैस्तारयाचां
गदेन च गत्वा चकार तत्सर्वं यथाशास्त्रं प्रयत्नतः स्नात्वा जगाम रामस्य समीपं मंत्रिभिः सह तत्वारामस्य चरणौ सु
ग्रीवः ब्राह्मदृष्टधीः ॥ राज्यं प्रशाधिराजेन्द्रवानराणां समृद्धिमत् दासो हं तेषां दयंसे वलक्ष्मणवच्चिरं इत्युक्त्वा
राघवः ब्राह्मसुग्रीवं सस्मितं वचः त्वमेव हि न संदेहः शीघ्रं गच्छ ममाज्ञया पुरे राज्याधिपत्ये त्वां स्वात्मानमभिषेच
य न गनैरे प्रवेक्ष्यामि चतुर्दशसमासवेद्य आगमिष्यति मे भ्राता लक्ष्मणः घट्टेण तव अंगदं यो वराज्ये त्वं अभि
षेचयसादरं अहं समीपे शिरवरे पर्वतस्य सहानुजः वक्ष्यामि वर्षदिवसान्ततत्त्वं यत्नवान्भव कंचित्कालं पुरे स्वि
त्वासीतायाः परिमार्गणे साष्टांगं प्रणिपत्याह सुग्रीवोरामपादयोः ५० यदा ज्ञापयसे देव तत्तथैव करोम्यहं कंचि
त्कालं पुनस्त्विता अनुज्ञातस्तुरामेण सुग्रीवस्तु सलक्ष्मणः गत्वा पुरिं तथा चक्रे यथारामेण चोदितः सुग्रीवेण
वं यथान्यायं पूजितो लक्ष्मणस्तदा ॥ आगत्य राघवं शीघ्रं प्रणिपत्योपतस्थितवान् ततोरामो जगामाशु लक्ष्मणेन सभ
सितः प्रवर्षणगिरेर्नृध्वं शिरवरं भरिविस्तरं तत्रैकं गच्छरं दृष्ट्वा स्फटिकंदीप्तमक्षुभं वर्षवातसहं दिव्यफलमू

तनं

वा. वगं वासायरोचयामासयत्ररामः सलक्ष्मणः दिव्यमूलफलपुष्पसंयुतेमोक्तिकोपमजलाद्यपत्नले चित्रवर्णम्
 गणेशेशोभितेपर्वतेरघुकुलोत्तमोवसत् ५५ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उभामहेम्बरसंवादे किष्किं धाकांडे तृतीये
 ध्यायः ॥ ३ श्रीमहादेवः तत्रवार्षिकदिनानिराधवोलीलयामणिगुहासुसंचरन् पद्ममूलफलभोगतोषितोल
 क्ष्मणेन सहितो वसत्सुरवं वातनुन्नजलपूरितमेघानंतरस्त्रनितविद्युतगर्भान् वीक्ष्य विस्मयमगाङ्गजयूथान्यदुदाहि
 तसुकांचनकक्ष्यान् नवधाससमास्वाददृष्टपुष्टमृगादिजाः धावन्तः परितो रामं वीक्ष्य विस्फारितेक्षणाः न च
 लंतिसदा ध्याननिष्ठा इव मुनीश्वराः रामं मानुषरूपेण गिरिकाननभूषु चरन्तं परमात्मानं ज्ञात्वा सिद्धगणासु वि
 मृगपक्षिगणाभूत्वाराममेवानुसेविरे ५ सोमि विरेकदाराममेकाते ध्यानतत्परं समाधिविरमभक्त्या प्रणयादिनया
 न्वितः अब्रवीद्देवते वाक्यात्पुरोक्तादिगतो मम अनाद्यविद्यासंभूतसंशयोद्दिशंसंस्थितः इदानीं श्रोतुमिच्छामि किं
 यो मार्गेण राघवं भवदाराधनं लोके यथा कुर्वन्ति योगिनः इह मे वसदात्वा दुर्योगिनो मुक्तिसाधनं नारदोपित
 था व्यासो ब्रह्मा कमलसंभवः ब्रह्मसूत्रादिवर्णानामाश्रमाणां च माक्ष्णोः स्त्रीशूद्राणां च राजेन्द्रसुलभं

मुक्तिसाधनं १० तव भक्त्या ये भ्रात्रे ब्रह्मलोकोपकारकं श्रीरामः मम पूजाविधानस्य नान्तोत्तिरघुन तथापि वक्ष्ये संक्षेपाद्यथा वक्ष
 दनुर्वराः स्वर्गद्योक्तप्रकरेण दिजत्वं प्राप्य मानवः सकाशात्सगुरोर्मंत्रं लब्ध्वा सङ्गुक्तिसंयुतः तेन सांस्त्रितविधिर्ममेवाराधयत्सुधीः
 इदयेवानलेर्वाचे तत्र प्रतिमादौ विभावसौ शालग्रामशिलायां वा पूजयेन्मामतं इतः ततः स्नानं प्रकुर्वन्त प्रथमं देहशुभये वेदतंत्रोदि
 तैर्मंत्रैर्मल्लेपनविधानतः संध्यादिकर्मयन्नित्यंतत्कुर्याद्विधिनावुधः संवत्स्रमदौ कुर्वन्तसिध्यर्थं कर्मणां सुधीः स्वगुरुं पूजयेदित्या
 म्बुध्या पूजको मम शिलायां स्त्रपनं कुर्यात्प्रतिमासु प्रमार्जनं असिधे गंधपुष्पाद्यैर्मम पूजासिद्धिदायकैः अमायिकेन वस्त्रां पूजये
 न्नियतव्रतः प्रतिमादिघलंकाराः प्रियामेरघुनंदन अग्नौ यजेत हविषा भास्करं स्फुंडिले यजेत् भक्तेनोपहतं प्रीत्यै श्रद्धायाममवार्थेपि
 किं पुनर्भक्षभोज्यादिगंधपुष्पाक्षतादिकं २० पूजां द्रव्याणि सर्वाणि संपाद्येवं समारभेत् चैलाजिनकुशैः सम्यगासनं परिकल्पयेत्
 तत्रोपविश्य देवस्य संमुखे शुभमानसः ततो न्यासं प्रकुर्वन्त मातृकां बहिरांतरं केशवादि ततः कुर्यात्तत्तन्यासंततः परं मन्मूर्तिं
 पंजरन्यासं मंत्रं न्यासंततो न्यसेत् प्रतिमादावपि तरा कुर्यान्नित्यमंतं इतः कलशं स्वकेरवामेक्षिपेत्पुष्पादिदक्षिणे अर्घ्यपाद्यप्रदानार्थं
 मधुपर्कार्थमेव च तथैवाचमनार्थं तन्मसेत्यात्र चतुष्टयं २५ इत्यनेन भानुविमले मत्करलांजीवसंज्ञितां ध्यायेत्स्वदेहमखिलं तथा व्या
 सत्पदिमं ततो चावाहयेन्नित्यं प्रतिदिपुनः कलां पाद्यमाचमनीयाद्यैः स्नानवस्त्रादिभूषणैः यावच्छक्त्योपचारैर्वा ह्यर्चयेन्माम
 मन्मूर्तिं विभवे सति कर्पूरकुंकुमागरुचंदनैः अर्चयन्मंत्रविन्नित्यं सुगंधकुसुमैश्च २६ दशावरणपूजां वैद्यागमोक्तां प्रकारयेत्

Handwritten text in Devanagari script, likely a manuscript page. The text is written in a cursive style and is mostly illegible due to fading and damage. The page is aged and shows signs of wear, including tears and discoloration. The text is arranged in approximately 12 horizontal lines across the page.

मा. मा.
११८